

Vegyük fel a néhány éve elejtett fonalat, beszéljünk a Sopront követő évek állomásairól és munkáiról! 1983-ban került fel Budapestre a Műemlékvédelmi Hivatalhoz. Milyen feladatok várták, és hány évig dolgozott ott?

Abban a másfél évben, ameddig osztályvezető-helyettes voltam, a folyó feltárások szakmai felügyelete volt a feladatom. Szép feladat a könnyed természetű embernek, de jó nehéz a magamfajtanak: egy ránézésre kellett volna megoldanom azt, ami a hónapok óta ott dolgozó kollégának gondot okozott, vagy legalább kitalálnom új nézőpontot, új kutatnivalót, vagy ha azt sem, hát bármit, ami segít. Ez görcsös dolog volt, s a rengeteg utazással együtt fizikailag is kimerített, s végül egy – épp Sopronban, a Storno ház földszintjén rám tört infarktus lett a vége. Nyolc hónapig voltam vele otthon. 43 éves voltam.

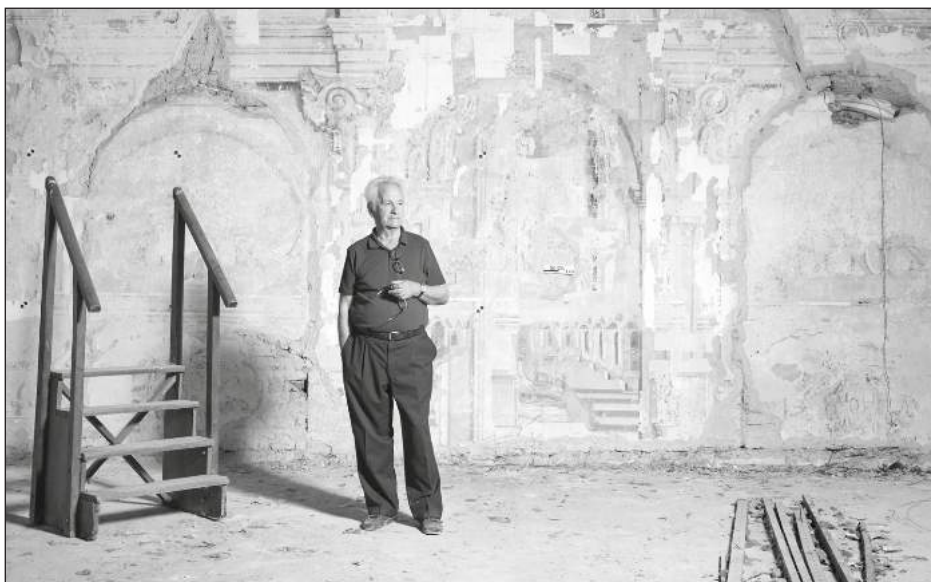
Akkor került át az MTA Művészettörténeti Intézetébe? Ott mivel foglalkozott?

A betegségből felépülve hívott át Marosi Ernő az MTA Művészettörténeti Intézetébe. Egészségügyi okokból, meg talán azért, mert úgy vélte, oda való vagyok. Egy sor intézeti tennivalón túl sokat olvastam, hogy átképezzem magam valamely művészettörténeti korszakkal, vagy a művészet valamely ágával foglalkozó művészettörténésszé. Elég intenzíven foglalkoztam a műemlékvédelem történetével, s évekilgyűjtöttem a régi Magyarországon zsinagógáit, hogy ezekkel egészítsem ki Gazda Anikónak a mai Magyarországon található zsinagógákra vonatkozó munkáját. Hasznos évek voltak, de nem közvetlenül gyümölcsözők. Azután elkezdtem újra az egyes műemlékek kutatását, feltárását.

Az első ilyen munkám a gödöllői kastély volt, 1985-től 1996-ig tartott, nagyon hosszú ideig. Itt jól használhattam a soproni tapasztalatokat, de teljesen újfajta megfigyelésekre is szükség volt: a kastély Grassalkovich I. Antal kezében negyven évig épült, bővült. Igen nehéz volt az egyes építési periódusok megkülönböztetése – hiszen ugyanazok az emberek alakították át újra és újra, azonos technikai feltételekkel, ugyanolyan anyagokkal és szaktudással, tehát nagyon finom, kicsike változatokat kellett megkülönböztetni. Sok építéstechnikai tapasztalatra is szert tettem – akkoriban nem volt szokás 18. századi épületeket műemléki értelemben kutatni – és teljesen újfajta feladatot jelentett egyetlen szándék követése a múlt időben, amely azután a következő kétszáz évben nagyon markánsan megváltozott. Csak a használat oldaláról leírva: Először egy nagybirtokos arisztokrata építkezett itt, utána jött a kastély királyi, majd a kormányzói korszaka, amikor egészen más volt a lakók piramisa. A három Grassalkovich Antal idejében az arisztokrata építetető és családját, vendégeinek és szolgálóinak az igényeit kellett az épületnek kiszolgá-

¹ A beszélgetésre 2014. június elején került sor. A Soproni Szemlében korábban már megjelent egy interjú Dávid Ferencsel, amelyben a pályakezdekről és a Sopronban eltöltött évekről beszélgettünk: *Turbuly Éva: Soproni házak, soproni emberek. Beszélgetés Dávid Ferenc művészettörténésszel a pályakezdekről, a soproni belváros helyreállításáról.* Soproni Szemle 65 (2012), 85–101.

nia, Ferenc József és Erzsébet királyné idején viszont olyan emberek is laktak ott, akiknek maguknak is rangja volt, szolgái és követelményei. Egy ilyen utazó udvar kis létszámra összeszűkítve tulajdonképpen mindent tudott, amit egy királyi udvarnak kell, még Gödöllőn is, ahol Erzsébetnek az volt a határozott kívánsága, hogy Ferenc József hivatalos ügyet ott ne intézzen. Különböző hivatalok működtek itt, amiknek önálló működési területet kellett biztosítani. A kastély e célra való átalakításakor először azokat a dolgokat szedték szét, amelyek elavultak. A színházba bekerült két földém, ezzel három szint és sok-sok szoba. Grassalkovich III. Antal fürdőjébe egy csomó válaszfalat és szobát építettek, az udvari gyógyszertárat és más. A herceg zenészei helyét Erzsébet udvarmestere foglalta el. Praktikus okokat vettek figyelembe. Nem volt túl nagy a reprezentációs igény, a kastély szállodává változott. Az erre a célra való átalakítás formailag rendkívül közel állt az eredetihez, díszítéseiket is az eredeti épület stílusában fogalmazták, ezért nehezebb volt megkülönböztetni a változtatásokat.

Dávid Ferenc Gödöllőn, 2015. Fotó: Villányi Csaba/MúzeumCafé/Flashback Photo (részlet)

Mennyi időt töltött Gödöllőn a királyi család?

Erzsébet királyné kezdetben sokat, olyik évben hónapokat is, különösen a Budán született Mária Valéria főhercegnő kisgyermeksége idején. Később, 1872–1873 után már kevesebbet. Először az angliai lovas évek jöttek, azután öregen Miramare és Korfu. Nagyon nyughatatlan volt és – mint tudjuk –, a bécsi udvarban ellátandó reprezentációs feladatoktól menekült. Aztán, hogy befejezzem Gödöllő történetét, a 20. században jött Horthy Miklós, akit kormányzóként egy egész csendőrszázad kísért állandóan, és vele együtt nyaralt Gödöllőn a testőrsége is. Olyan volt az egész kastély-együttes, mint egy kaszárnya. Ehhez hozzájött még egy belügyi csoport, és persze a kormányzói hivatalok

lecsökkentett, nyári létszámmal. Horthy Miklós a privát szabadságát Kenderesen töltötte, Gödöllő a nyári „munkahelye” volt, a nyári ügymenettel.

Gödöllő mellett más megbízásai is lehettek, hiszen a Medgyaszay István² által tervezett soproni színházat – aminek a felújítása kapcsán először találkoztunk –, 1992-ben adták át.

A felújítás tervezőivel, König Tamással és Wagner Péterrel korábban együtt dolgoztam Pesten Lajta Béla Parisiánájának a felújításánál, s ott szembesültem azzal, hogy a közelmúlt épületeinek helyreállításánál a rekonstrukció jóval nagyobb szerepet játszhat, mint az régi épületeknél megszokott. Lajta Béla a modern magyar építészet kiemelkedő alakja. Az 1908-ban épült, a mai pesti Paulay Ede utcában lévő mulatójának a márványborítású homlokzatát az elmúlt fél évszázadban teljesen elbontották. Ezt rekonstruáltuk 1990-ben, akkor, amikor ilyenfajta munkára idehaza még egyetlen példa sem volt. Ha az épület le lett volna védve, valószínűleg nem is engedi a műemlékvédelem, mert erősen ellenezte a másolatokat. Nekem az volt a véleményem, hogy a közelmúltban, az utolsó száz-százötven évben készült épületeknél a róluk szóló források gazdagsága, és a mai jó építőiparosok azonos jellegű ismeretanyaga lehetővé teszi, hogy valóban jó kópia készüljön. A Parisiánánál a műemléki kutatás hagyományos eszközeit alkalmazhattam: feltártam az elbontott homlokzatburkolat anyagának maradékát az előcsarnokban, s így – geológus segítségével – meghatározhattuk a kövek származási helyét. Feltártam a padlás-szemét rétegeit, amelyekben előkerült a homlokzati szobrok rézlemez-anyaga és vele a rézlapok korcolásos illesztésének töredéke, meg a szobrok kezében volt világitótestek színes Tiffany-üvegeinek néhány darabja is.

Ennek a munkának a párját képezte a soproni színház, amelyet az 1960-as években újítottak fel úgy, hogy a tér felé meghosszabbították, és új homlokzatot kapott. A soproni színház esetében a levéltári források adtak alapot az anyag-, méret- és színhelyes részletrekonstrukciók elkészítéséhez.

Medgyaszay 1908-ban azért kapott megbízást a klasszicista színház átépítésére, mert az épület az előcsarnok és a ruhatár teljes hiánya, valamint a lépcsőházak menekülésre nem alkalmas volta miatt nem felelt meg a tűzbiztonsági szabályoknak. Medgyaszay két tervet készített, egy rövidebbet és egy hosszabbat. Praktikus okokból a rövidebb változatot rendelték meg, amiről idővel kiderült, hogy nem elegendő. Így aztán pontosan azt építették meg a 1960-as években, amit ő a tágasabb alternatívában már megtervezett. Az eredeti tervet viszont a korszak szellemének megfelelően leegyszerűsítették és csapnivaló volt a kivitele. A belső térből kivettek mindent, ami színes vagy érdekes volt, a homlokzat egykori ablakai csak lyukaiban voltak hasonlóak, belső tagolásuk már nem készült el. A végeredmény egy sírni valóan szegényes épület lett, ezt öltöztettük újra. Az ablakokba belekerültek a cementből készült gótizáló mérművek, a belső térbe Medgyaszay nagyon

² Medgyaszay István (1877–1959) építész, szakíró. A betonépítészet egyik első képviselője. Műveiben felhasználta a népi, elsősorban az erdélyi népművészet elemeit, hatott rá a távol-keleti művészet is. Az organikus építészet egyik előfutára.

eredeti csillárjai, a páholyokra felkerültek azok a textíliák, amiket ő alkalmazott, a színpadnyílásba pedig az eredeti nagy függöny valamelyest egyszerűsített másolata.

Emlékszem, mennyire örült, amikor megtalálta a levéltárban a textíliák anyagmintáit.

Sokat segített a század eleji Sopron bürokratikus rendje! A levéltárban nem csak az volt meg, amit Medgyaszay tervezett, s a kivitelezési verseny győzteseinek rajzai és költségvetései, hanem eltették a nyeretlen pályázatok anyagait is. Megőrizték a tervező ceruzás vázlatait, példának okáért azt a rendkívül érdekes papírt, amin összeadta, hogy a csilláron hány égőt helyeztek el, és azok milyen erősséggel világítanak. Elmentem Debreczeni Gáborhoz, az Egyesült Villamos Művek (Tungsram) világítástechnikai állomásának tudós vezetőjéhez, világítástörténészhez, aki megmondta, hogy az akkori magyarországi és németországi előírásokhoz viszonyítva ez mekkora fényerőt jelentett. 1910 körül Berlinben már léteztek olyan szabványok, amik meghatározták, mi az előírt világítás egy iskolai osztályteremben, egy munkahelyen. Ezekhez lehetett mérni a mi feladatunkat. Természetes, hogy annál, amit Medgyaszay tervezett, és amit a korabeli soproni újságok az átadásakor fénypompaként érzékeltek, sokkal erősebb világítást kellett terveznünk, mivel jóval nagyobbak a mai elvárások. De be lehetett tartani az arányokat, volt mihez igazodni. Az iratokból kirajzolódott Medgyaszay tervezői arculata, részleteinek fantáziadús és eredeti volta.

Az ő meghívása annak idején nagy tett lehetett! 1900-ig a soproni középületeket többnyire bécsiek terveztek, historizáló stílusban. Megjelent ekkorra már az igény a hazai alkotók által tervezett, ráadásul modern középületekre?

1900 táján már egyértelműen elvárták, hogy a középületeket magyar tervezők rajzolják, s hazai kivitelezők építsék. Medgyaszay, aki az előző évben fejezte be a veszprémi színházat, kétszeresen is megfelelt az elvárásoknak: magyar volt és modern is egyben. Medgyaszay stílusának sajátosságait akkor érzékeljük a legjobban, ha összevetjük a közel egyidős postapalotával, amelyet Orth Ambrus és Somló Emil tervezett 1910-ben, s amely az akkor új építészetnek egy sokkal érzelm-mentesebb nyelvét beszéli. A postafelvételi nagycsarnok látható tartóinak szögletes, erős geometriája a sima felületeivel az egyik, s a színház nézőterének íves boltozata fröcskölt-érdes vakolásával a másik oldalon, a postaterem vaskos láncon függő világítókunyhói ott és az üvegkristályokból szőtt csillár itt, a színházban. Ezeknek is meg van a szecessziós előképe, sok helyen megtalálhatók, hisz az üveggyöngyök fényt szóró-visszaverő játéka sokakat megfogott. Medgyaszay a füzérek összképét úgy alakította, hogy úgy nézzenek ki, mint egy fehérben fehér menyasszonyi párta.

A páholyok virágmintás díszítésénél még feltűnőbb a népies motívum.

Ez a Malonyay csoportban³ végzett néprajzi kutatások hozadéka, a gyűjtött motívumkincs felhasználása. Az ablakok betonból készített mérművein felismerhetők a körösfői, erdélyies motívumok.

³ Malonyay Dezső (1866–1916) író, művészettörténész. 1904-től 25 művéssel végezte hivatalos támogatással népművészeti gyűjtését, aminek az eredménye 1907-től jelent meg A magyar nép művészete címmel öt kötetben. 1904 és 1906 között Székelyföldön Medgyaszay István is részt vett ebben a munkában.

Tudtommal Medgyaszay nem erdélyi származású, művészként választotta ezt az irányt?

Eredetileg Benkónak hívták, a századelőn magyarosította a nevét. Édesapja, Benkó Károly szintén kiváló építész volt, többek között a győri zsinagóga tervezője, később cementgyáros. Innen jött Medgyaszay fantasztikus érzéke a betonhoz mint új anyaghoz és a rabichoz.⁴ A gyönyörű tojás-mennyezet rabic-szerkezet! Igazi alkotó ember volt!

Beszéltünk korábban arról, hogy a soproni középkori zsinagóga kutatásának volt egy második lépcsője a '90-es évek elején.

Az Új utca 11. alatti zsinagóga az egyik legelső helyreállítás volt a háború utáni Sopronban, 1957-ben lett kész. Magát a lakóházat nem is újítták fel rendesen, csak éppen, hogy. A ház 1990 után új kézbe, az APEH-hez került, ezért az utcai lakórészt hivatalként kívánták hasznosítani. Ez adott módot arra, hogy újra megnézzük a zsinagógát. Már tudtuk, mi hiányzik belőle. Azt a nagy ajtót, amelyik az utcai házrészből nyílik a zsinagóga termébe, 1957-ben még bejáratnak hitték, mi már tudtuk, hogy az északi oldalon kell, hogy legyen a külső főbejárat, ott is volt, fölötte szép vakmérnökkel. 1957-ben előkerült az Áron-fülke, díszítéséből azonban csak egyetlen kő – igaz a legfontosabb – az egykori fölrat helyével. Most az északi kapu befalazásában és néhány későbbi falban megtaláltuk az Áron-fülke szép keretének egyik szarát és csúcsíves záradékának egy darabját, gyönyörű szőlős faragvánnyal, a 13. századi zsinagógáknak ezzel a zsidó nép, mint szőlőtő metaforájával. A két kő a rekonstrukcióhoz épp elegendő volt. Ezzel az addig is nagyon szép tér mintegy irányítottá vált, keleti oldala elnyerte eredeti fontosságát. Mindenesetre az ott most megrendezett kiállítás kapcsán⁵ is látszik, hogy ennek az épületnek berendezésre van szüksége, szépsége csak azzal együtt válik érzékelhetővé.

A kiállítás mindenesetre sokaknak jó alkalom volt, be lehetett menni, meg lehet ismerni a belső tereket. Korábban én sem jártam itt. Az átjáró a két utca között amúgy is nagyon hangulatos. Volt itt korábban egy kis fagyaltozó, nagyon illett ide. A kis asztaloknál üldögélve, a kulináris örömök közepette magunkba szívhattuk a hely szellemét. ... Folytassuk az Új utca 26-tal, a mostani Földhivatallal, amit az ezredforduló körüli években újíttak fel!

Ott egy győri tervező irodától kaptam a kutatási megbízást 1996-ban. Nagyon sok érdekes részlet került elő, bár nem lett belőle mintaszerű épület. Van a háznak egy sor helytörténeti érdekessége, például az, hogy Stornoék először ott laktak.⁶ A közös könyvünkben⁷ is benne van Storno Ferenc egy nagyon szép akvarellje, amely a szűk udvar hátsó homlokzatát ábrázolja a ma is meglévő kis ablakokkal és a zsalugáterekkel. A mester la-

⁴ Rabic: vakolási technika, dróthálóra vert gipszes habarccsal.

⁵ Az „Elfelegett soproniak” című kiállítás, 2014. május – október. Kurátor: Tárkányi Sándor. A kiállítás anyagából kötet is megjelent: *Tárkányi Sándor – Dr. Tárkányi Eszter: Elfelegett Soproniak*. Arcok, sorsok, áldozatok – Forgotten Sopronians. Faces, Fates, Victims. Sopron, 2014.

⁶ id. Storno Ferenc (1821–1907) festőművész, építőművész, restaurátor, műgyűjtő.

⁷ *Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: A soproni belváros házai és háztulajdonosai (1488–1939)*. Sopron, 2008.

kásában volt egy farácsos fal, amit magának készített még fiatalon, az 1850-es években. A középkor, Storno és a lehetetlen formájú telek méhkas-szerű rendetlenséget eredményezett, összességében nagyon kellemes, jó kis házat. Amikor megírtam a Műemlékvédelmi Szemle számára,⁸ azzal próbálkoztam, hogy a ház történetének leírását nem a középkorral kezdem, hanem a végén, a jelenkorral, s onnan haladok visszafelé. Szerkesztőm kérésére visszafordítottam a szöveget a szokott irányba. Sajnálom, mert a jelenből induló szövegbe a kutatást is beleszerkesztettem, a fölismerések sorrendjét, azt a tapogatózást, ami a kutatás maga.

A zsinagóga északi bejárata. Új u. 11. (Fotó: Bolodár Zoltán)

Említette, hogy műemlékvédelem-történeti feladatai is voltak.

Igen. Ilyen volt 1996-ban a Pannonhalma ezer éve című kiállítás, amiben én írtam meg Storno Ferenc megbízásának és az általa tervezett-vezetett helyreállításnak a történetét.⁹ (Az oltárok és a berendezés történetét ugyanakkor és ugyanoda Askercz Éva foglalta ösz-

⁸ *Dávid Ferenc*: Sopron, Új utca 26. A ház története – építésének korszakai – helyreállítása. Műemlékvédelmi Szemle 1994/1. 36–64.

⁹ *Dávid Ferenc*: A pannonhalmi főegyház múlt századi helyreállításáról. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 1996, II. 162–181.

szé.)¹⁰ Pannonhalmán és Sopronban hallatlanul gazdag írásos és rajzanyag maradt fenn. Levelezés, amelyből az, amit Storno írt a főapátnak, az a Pannonhalmi Levéltárban, amit pedig a főapát írt neki, a Storno Levéltárban található, itt a Soproni Múzeumban. Az írásban is rögzített tervek, a munkabeosztások és más iratok alapján kirajzolódott a megbízás, a tervezés és a kivitelezés története, s nemcsak az ideáké, hanem a műhelymunkáé is. Számomra különösen érdekes volt a munka megszervezésének földerítése, az, hogy hogyan, s honnan szedte össze az igényes munkához szükséges iparosokat és művészeket. Legtöbbjüket egyébként Sopronból – a következő évtizedekben ez tette őt nagyszerűen használható művész-vállalkozóvá –, a többieket pedig Bécsből. A pannonhalmi munkának egyébként a soproni Szent Mihály-templom helyreállítása volt az előzménye, ott találta meg, s képezte ki iparosait, sok részletterv és kitartó tanítás útján.

Pannonhalmáról a legutóbbi helyreállítás során kisöpörték Storno historizáló keze nyomát Nem tudom, vajon a Szent Mihály-templom most tervezett belső helyreállításánál hogyan lesz?

Ott Storno egykori templom-helyreállítását fogjuk megtisztítani és felújítani, s egyben persze vele a középkori templomteret. Storno nagyon keveset változtatott a Szent Mihály-templom gótikus belső terén, csupán a kereszthajók mellékkápolnáiból bontott ki egy-egy szintet, amelyet ő utólagos beépítésnek vélt, s talán az is volt. A kőfelületeken és a vakolatokon keresett és talált gótikus kifestés-részleteket, töredékeket csupán. Ezeknek a másolatát készítette el az általa kialakított új vakolatsíkokon. A templom színbeli összekepe – amelyet ma a másfélszáz éves por miatt már nem látunk – persze kivasaltabb volt Storno keze nyomán, mint amilyen a középkor végén lehetett, de annak visszaállítására már se mód, se szándék nincs. A legnagyobb eltérést a templom 1860 előtti képe és a helyreállítás nyomán létrejövő közt természetesen az hozta létre, hogy az örökölt berendezést eltávolították, s egységes, neogótikus berendezést készítettek. A középkori oltárok közül – mint tudjuk – már Storno korában sem volt meg semmi, bírtak azonban egy sor szép barokk oltárral, amelyeket zömmel Primes György plébánossága alatt készítettek, a 18. század közepén. Ezek együttesének elméleti rekonstrukcióján most dolgozunk dr. Kelemen Istvánnal.

A barokk berendezést Sopronban és a klasszicista oltárokat Pannonhalmán egyébként azért távolították el, mert sokkal erősebben érzékelték a stílust magát, mint mi ma. Storno és kortársai számára az épület stílusán túl az volt igen fontos, hogy a berendezés ne takarja az építészeti konstrukciót. Ők találták ki a gótikának azt a szerkesztett látvány sokasodására kialakított képét, amelyben a díszeknek szoros összefüggésük van az építészeti mondandóval. Biztos látta már a szentélyben nemrég helyreállított Storno-féle üvegablakokat, Balogh Eszter munkáit. A három ablak közül kettőnek egy-egy fiatorony a mintája. A középső ablaké mindössze ismétlődő ornamens, azért, mert ez elé a neogótikus oltár megfaragott fiáléi¹¹ rajzolnak gótikus tornyocska-együttest. Ezek azok a

¹⁰ *Askercz Éva*: Storno Ferenc Pannonhalmán. In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 1996, II. 182–192.

¹¹ Fiálé: fiatorony, gótikus díszítőelem, ami kisebb sokszögű testből és az azt koronázó gúla alakú lezárásból áll.

részletek, amelyekben sok hűség van, sok alázat, a középkori építészetnek az a 19. század vallásosságával összeszótt képe, amely számunkra önálló érték.

Visszatérve Storno Ferencre, hogyan értékeli az ő műemléki rekonstrukcióit?

Storno Ferenc munkáit sokáig csak az általa helyreállított középkori emlékek szemszögéből látták, láttuk, s csak azt vizsgáltuk, hogy mennyire volt hűséges az emlék középkori részleteihez. Ma a hazai műemlékvédelem első generációja fontos alakjának tekintjük, s egyben egy elismert, összefüggéseiben is ismert művészeti korszak alkotójának. Azt a módot, ahogy Storno belebújt a középkor bőrébe, hadd világítsam meg egy kis példával: a Bécsi utcai Keresztelő Szent János-templomot hálóboltozat fedí, amely 1518–1519-ben épült. Kifestését id. Storno Ferenc tervezte és fia, ifj. Storno Ferenc készítette 1889–1890-ben. A festmény témája Jézus családfája, vagy más néven Jesse fája. A hálóboltozat középső tengelyét a családfa törzseként fogták fel, amelyekből ágak nőnek ki, ezek öblében egy-egy ős mellképe foglal helyet. A családfaképzet olyannyira illik az effajta boltozathoz, hogy Karintiában Maria Saal búcsújáró templomában 1490-ben festették hálóboltozatra ezt a témát. Sokáig azt hittem, Storno ismerte a nem oly távoli emléket, míg meg nem tudtam, hogy csupán 1927-ben került elő a sokszoros átmeszelés alól. Íme a példa arra a fajta kongenialitásra, amelyre Storno nemzedéke áhítozott. A szerény és kicsit sötét Szent János-kápolna egyébként – úgy sejtem –, Rakovszky Zsuzsa új könyvében¹² is föltűnik, olyanként, amelyben hőse a maga vallásosságát éli meg.

Milyen más historiográfiai munkát emelne még ki?

A pannonhalmi tanulmánnyal szinte egyszerre írtam Csatkai Endre emlékkönyvébe a veszprémi Gizella-kápolnáról egy cikkecskét, amit a soproniakon kívül senki meg nem talál.¹³ Arról szól, hogy Koller Ignác püspök, a veszprémi püspöki palota építetője 1770 körül majdnem elbontotta az épületével szomszédos gótikus kápolnát, majd visszaépítette az eredeti kövek jórészének fölhasználásával. A püspökség ősi múltját itt egy ősi épülettel reprezentálták. Az eljáráshoz persze történeti konstrukciót is hozzákapcsoltak: úgy vélték, hogy Szent István felesége, Gizella királyné ájtatoskodott ebben az épületben – az a Gizella, akiktől a veszprémi püspökök azt a jogukat származtatták, hogy a királynékat maguk koronázhassák. Ezért a jogért, amelynek hosszú történetét most nem mesélem el, még Zita királyné koronázásakor is küzdöttek, 1916-ban. A művészettörténet számára a középkori épület történeti forrás voltának a fölfedezése fontos ebben a történetben, amely elvezetett a művészeti értéként való megbecsülésükhöz hamarosan.

Sokat foglalkozott Eszterházával is.

2000 körül készítettem egy tanulmányt a kastély belső tereiről.¹⁴ Aztán egy másodikat,

¹² *Rakovszky Zsuzsa*: Szilánkok. Budapest, 2014.

¹³ *Dávid Ferenc*: A Gizella-kápolna Veszprémben. Tanulmányok Csatkai Endre tiszteletére. Szerk.: Környei Attila – G. Szende Katalin. Sopron, 1996. 456. 219–225.

¹⁴ *Dávid Ferenc*: Eszterháza belső terei. *Ars Hungarica*, 28 (2000), 73–96.

harmadikat.¹⁵ A *Levéltári Közleményekbe* megírtuk Fatsar Kristóffal Esterházy Fényes Miklós itineráriumát, azt tehát, hogy hol tartózkodott napról napra hercegségének közel harminc évében. Ezzel vált érzékelhetővé, hogy Eszterháza mikor s hogyan alkotta életének központját.¹⁶ Ezt követte aztán a kastély építése Fraknón őrzött levéltári hagyatékának feltárása.

A kastély felújítása során, ami egy nagyon hosszan elhúzódó folyamat, figyelembe vették a kutatásait?

Egyáltalán nem. Ha van életemben olyan fontos műemléki helyreállítás, amelynél sem az én véleményemet, sem más művészettörténészét, aki ott dolgozott és feltárt valamit, nem vették figyelembe, akkor az Eszterháza. De nem mesélem el.

Beszéljünk a közelmúltban átadott Zeneakadémiáról. Mikor kezdődött ez a projekt?

Az Akadémia tervezési pályázatát 2003-ban nyerte meg Magyar Éva és Pazár Béla. 2007-ig szerveződött a felújítás finansziális háttere, s ennek alapján 2008-ban készíthettek kiviteli tervet és 2011 későnyarán kezdődött meg a két évig tartó kivitelezés. A kiviteli tervben volt részfeladatomban. A restaurátormunkákat, s különösen a művészi szakiparosok: a díszítőfestők és aranyozók, a stukkósok és műmárványozók feladatát körvonalaztam, meg az épületkerámiai munkákat, a padozatokkal, a világítótestekkel kapcsolatosakat, hol önállóan, hol, mint az üvegeknél s különösen a textileknél nálam értőbb szakemberekre támaszkodva. Meghatároztam, mi a restaurálandó, s mi az újrakészítendő, s olykor azt is, mi az újra készíthető. A tervem csak egy fázisa volt a munkának, amelyet aztán restaurátorok végeztek el.

De végigkísérte a munkát?

Igen, végigkísértem. Van az épületben néhány önálló művészeti alkotás, mint Körösfői-Kriesch¹⁷ falképei, a homlokzat néhány szobra, Róth Miksa üveglablakai, mozaikja és mások, ezek helyreállítása tisztán restaurátori feladat volt. Másoknál: amelyeket egykor szakiparosok készítettek-végeztek, azt kellett kidolgozni, hogy milyen föltárásokra és mintakészítésre van szükség ahhoz, hogy újra szakipari munkaként készüljenek el, azaz technikájukban és ízlésükben tartalmazzák a történeti ismereteket, előállítási módjuk azonban az eredetiekkel egyezzen meg. Itt is restaurátorokkal dolgoztam együtt, de talán valamivel nagyobb szükség volt az ismereteimre. Együtt kellett megtalálnunk az új és a patinás megjelenésnek olyan egyenlegét, amely a különböző szakiparosok munkájában egyformán érvényesül aztán. Úgy tűnik, sikerült. A megépítése óta eltelt száz évben az

¹⁵ *Dávid Ferenc*: A fertődi Esterházy-kastély történeti helyiségkönyve: Funkciók és falburkolatok. *Ars Hungarica*, 30 (2002), 237–320.; *Dávid Ferenc*: A fertődi Esterházy-kastély építéstörténete. Mőcsényi Mihály könyve megjelenése után. In: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Szerk. Vadas Ferenc. Budapest, 2004, 109–119.

¹⁶ *Dávid Ferenc* – *Fatsar Kristóf*: Esterházy „Fényes” Miklós herceg itineráriuma és az általa rendezett ünnepségek hercegi rangra emelkedésétől haláláig (1762–1790). *Levéltári Közlemények*, 75 (2004), 83–103.

¹⁷ Körösfői-Kriesch Aladár (1863–1920) festő, szobrász, iparművész, a szecesszió jeles képviselője.

Akadémia belső színhatását a változó ízlésnek megfelelően módosították. A helyreállítás az eredeti hatás rekonstrukciója.

Voltunk kicsit másutt, térjünk vissza Sopronba, a belváros háztulajdonlásának időhatárait jócskán kiterjesztő könyvükhöz!

Azt mondhatom, kedves Éva, ha nem kezdte volna el az intenzív kiadói tevékenységet a levéltárban, és nem tartott volna ki olyan nyakasan ezzel a szándékával, akkor soha nem készült volna el az a kötet.¹⁸ A munka nagy részét a '60-as, '70-es években végigültem a levéltárban, segédanyag volt ahhoz, hogy az egyes házak építési korszakaihoz emberi arcokat tudjak kapcsolni. Az volt a célom, hogy a házak nagyobb átalakításaihoz hozzárendeljem a megrendelőket, s így igazibb építéstörténet jöjjön létre. Ez szinte soha nem sikerült, mert a házak tulajdona túl gyakran változott. A soproni polgároknak életük során két vagy három lakhelye volt, egy-egy épületben átlagosan egy harmadrésznyi felnőtt életet töltöttek el, s ennek során vagy építettek valamit a házukon, vagy nem. A háznak a mérete és a városon belüli elhelyezkedése jelölte ki a tulajdonosnak a városon belüli pozícióját, státuszát, s az átépítések-bővítések az adott épületnek ehhez a státuszhoz való igazítását szolgálták. Persze voltak az évszázadok során a házakban olyan alaprajzi találmányok, lépcsőházak, homlokzati díszformák, a belső tér famennyezetes, vagy stukkós kialakítása, amelyek egy-két nemzedékhez tartoztak, s akik megvalósították ezeket a maguk házában, azok beletartoztak az elitbe, akik meg nem, azok kikoptak az elitből. A házak építéstörténetéhez akkor is szükség volt a tulajdonostörténetre, ha az nem hozott is közvetlen hasznot vagy eredményt. Ezért csináltam meg a gyűjtést annak idején úgy a kétharmadáig. Azután elvesztettem a bizalmamat abban, hogy be tudom fejezni. Mindig az volt a szándékom, hogy visszamenjek 1379-ig, de ma úgy látom, hogy bizonyossággal nem sikerülhet. Mollay Károly jelentős eredményei ellenére sem. 1480 előtt sok a bizonytalanság.

Az is nagy eredmény, hogy 1488-ig sikerült visszalépegetni.

A munka új fázisában jöttek finom kis meglepetések, amihez nagyon kellett Goda Karcsinak, meg a modern fotózásnak a segítségével. Nem jutott eszembe például, hogy betűhíven jegyzeteljek, és amikor gyakorlatilag készen voltam, akkor jöttem rá, hogy ez egy levéltári kiadvány, tehát a neveknek betűhíveknek kell lenniük. Akkor egy pillanatra megrendültem, de Karcsi egy hét alatt végigfotózta az anyagot s ez lehetővé tette a nevek helyes átírását (minden nevet az első, azaz legrégebbi előfordulásánál írott formájában rögzítettem). Elég fogós volt a tulajdonváltások egységes jelölésének és az eltérő névformák mutatóbeli jelölésének kiókumlálása is.

Hatalmas munka volt, megszenvedte minden közreműködő! De úgy gondolom, nagyon jó kötet lett, és fel is lelkesült rajta, hogy folytatni kell.

Igen, a külvárosokkal. Nem mondom, hogy reménytelen, de nagyon-nagyon nehéz vállalkozás, különösen a részházak rendszere miatt.

¹⁸ *Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: A soproni belváros házai és háztulajdonosai (1488–1939).* Sopron, 2008.

Több részletben lehetne csak elkészíteni. Hasonló munka indult el Kőszegen is, ha jól tudom.

Kőszegen a műemléki topográfia keretében dolgozzák fel a házak tulajdonosjegyzékét és a tulajdonosoknak a házukra vonatkozó többi adatát. Az adójegyzékek ilyen célú feldolgozását valaha, még a '80-as évek elején Mentényi Kláriékkal együtt kezdtük el. Közben bekapcsolódott a Levéltár részéről Bariska István és Söptei Imre. Kőszeg kisebb, mint Sopron, és két ilyen jó levéltáros el tud bánni velem. Nagyon részletes, nagyon jó lesz, ha megszületik. A soproni könyv történetéről megjegyzem, hogy akkor, amikor abbahagytam az adó- és bordézsma jegyzékek feldolgozását, még nem álltak rendelkezésre fontos publikációk. Nem készült még el Házi polgárcsaládok kötete,¹⁹ Tirnitz József és Szakács Anita 16. századi jegyzőkönyvi regesztái,²⁰ s csak kézzel volt kijegyzetelve az első soproni telekkönyv.²¹ A kiadott változat sokkal könnyebben használható, mert mutatózva van példának okáért.

A közelmúltban foglalkoztam a Házi – Mollay levelezés feldolgozásával. Kiderült, hogy sok forrás kiadása, amiket a Soproni Levéltár 1993-tól megjelentetett, már az 1930-as és '40-es években napirendre került, a Telekkönyv, a Bírósági Könyv például. A Soproni polgárcsaládok is kettőjük közös vállalkozásának indult, nagyjából felosztották egymás között a teendőket. A soproni belváros kötetét sokan, sokszor, nagy haszonnal forgatják. Németh István volt az, aki a budapesti kötetbemutatón egy példával illusztrálva be is mutatta, mekkora segítséget jelentett a számára soproni kutatásai során.²²

A műemlékesek közül Lővei Pál írt róla.²³ Vele Győrben dolgoztam hasonló forrásokkal, meg Kőszegen. Győrben volt előzménye ennek a munkának, Valló István, utána Gecsényi Lajos dolgozott rajta, tehát volt mire alapozni. Persze egy sokkal nagyobb területen. Lővei azóta is publikált ilyen tárgyú tanulmányt.

Fontos szerepet vállalt a soproni Városatlasz²⁴ elkészítésében is! Magyarországon az első ilyen típusú vállalkozás, nemzetközi összehasonlításban is megállja a helyét.

¹⁹ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848 I–II. Budapest, 1982.

²⁰ *Tirnitz József – Szakács Anita*: Sopron Város Tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I. 1533–1554. Sopron, 1996.; *Szakács Anita*: Sopron Város Tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái II. 1555–1569. Sopron, 1997.

²¹ *Mollay Károly*: Első telekkönyv / Erstes Grundbuch 1480–1553 Sopron város történeti forrásai A sorozat 1. kötet, Sopron, 1993.

²² *H. Németh István*: Hol laktak a város vezetői, avagy mire jó a soproni háztulajdonosok listája. Soproni Szemle 64 (2010), 88–96.

²³ *Lővei Pál*: Oklevelek, jegyzékek, városok, épületek: A Perényi család levéltára 1222–1526. Közzéteszi: Tringli István; Végh András: Buda város középkori helyrajza I–II.; Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939; Mészáros Orsolya: A késő középkori Visegrád város története és helyrajza. Művészettörténeti Értesítő 59 (2010), 123–135.

²⁴ Sopron. Magyar Várostarténeti Atlasz 1. Írta és összeállította: *Jankó Ferenc, Kücsán József és Szende Katalin, Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda* közreműködésével. Sopron, 2010.

Raadásul a szélesebb közönség, a soproniak tetszését is elnyerte, a levéltár egyik legjobb fogyó kiadványa.

Szende Katalin eredetileg a kötet lektorálására kért fel, s amikor megláttam azt a rendkívüli munkát, amelyet a három szerző elvégzett, örömmel dolgoztam át régebbi töredékeimet. Közülük a javadalmas házakra vonatkozó volt a teljesebb. Akkor foglalkoztam velük először, amikor a Halász utca 1. sz. házban a Kis-Boldogasszony javadalom történetét, s a Szent Mihály u. 1-3. sz. ház javadalmait határoztam meg. Épp ezek képezték a magját Mollay Károly kiváló publikációinak is, amelyek a középkori javadalmas házakat veszik sorra.²⁵ A város építéstörténetében azért fontosak, mert a külvárosban szinte csak ezek épültek kőből a 16. század előtt. Ilyen, töredékesen már meglévő munka volt a soproni látképek értékelése is. Gyűjtésüket Csatkai Endre végezte el, grafikai munkákként Rózsa György írt róluk részletesen, s határozta meg azt, hogy hogyan származnak egymásból. A topográfiai igazságukat azonban nem kutatták rendszeresen. Az ábrázolások föltehető nézőpontjainak meghatározásával egészíthettem ki az eredményeiket. Az Atlasz harmadik részlete a legfontosabb a számomra: az a mód, ahogyan Szende Katalin a Szent Mihály-dombi település kialakulásáról a hetvenes években írott dolgozatomat megtalálta, s annak föltevéséből a komolyan vehető részleteket kiemelte és beépítette a városról való ismereteinkbe.

Beszéljünk a gyönyörű szép bánfalvi kolostorról! Erősen drukkolok, hogy el tudja tartani magát, mert ez a záloga annak, hogy a mostani állapot megmaradjon!

Ez így van. De azt gondolom, hogy, ha egyszer a szerkezetét rendbe tették, elromolhat, de nem omlik össze. Kovács Gábornak,²⁶ a kolostor felújításkori tulajdonosának a nagylelkűségén múltott, hogy nem kellett felosztani a tereket, az első két szinten annyi szoba van, ahány szerzetes ott a 18. század végén lakott, eggyel se több. Olyan nagylelkű helyreállítási programot adott hát építész barátainak, Magyarai Évának és Pazár Bélának, amibe egy szép, tágas és nyugodt belső elrendezést lehet beletenni, persze megfelelő tudással.²⁷

Számomra felejthetetlen tapasztalat, hogy láttam a dísztermet olyannak, mint Huszár Csontváry filmjében: a falakat alul több mint másfél méter magasan közönséges kék csempe borította, alatta hosszú asztaloknál ott ülnek a szociális otthon lakói, a falusi félkegyelműek, a számtalanszor bemeszelt stukkó havas tájra emlékeztet. Sokszor jártam bent csak azért, hogy megnézzem a kolostort és közben a félbolondok kunyerálták a cigarettát a folyosón. Hogy ehelyett itt visszaállt a gyönyörű rend, az fantasztikus élmény.

A helyreállítási szándék 1990 óta újra és újra felmerült, és Kovács Gáborig mindig meghiúsult. A műemlékvédelem áldozatkészségéből Balázsik Tamás készített egy teljes értékfelvételt, sőt, falkutatást is. A kertben Nemes András és a Gabrieli Gabriella végzett feltárásokat. Így a helyreállítás megtervezése idején az építéstörténeti feladatot már el-

²⁵ *Mollay Károly*: Középkori háztörténet és várostörténet. Soproni Szemle 43 (1989), 18–40, 126–148, 205–224.

²⁶ Kovács Gábor bankár és műgyűjtő, a KOGART Galéria és a sopronbánfalvi kolostor felújításkori tulajdonosa.

²⁷ A kolostorépületet 2015 tavaszán megvásárolta a magyar állam.

végezték. A kolostornak nagyon jó a levéltári háttere. Balázsik végigolvasta ezt a nagyon gazdag, nyelvileg is nehéz és sokfajta anyagot, a pálosokét általában is. Igaz, szerencséje volt, hogy rendelkezésre állt a *Documenta Artis Paulinorum*,²⁸ aminek a nagyszerű szerzői egyszer már végigülték a levéltárakat. Nekem az volt a szerencsém, hogy Kovácsnak – aki olyan csodás módon találkozott az épülettel, hogy látatlanban, telefonon vette meg a karmelita anyáktól –, a fő képzőművész szerelme Péreli Zsuzsa gobelin-művész, aki 1970-ben többedmagával egy nyáron át dolgozott Sopronban, a textiles művésztelepen. A Rusz-villában laktak, és minden estét együtt töltöttünk. Az akkori barátság miatt ajánlott engem Kovácsnak. Amikor találkoztunk, megkérdezte: szerinted mi a teendő? Azt válaszoltam, kell két jó építész, például azok, akikkel a Sándor palotát helyreállítottuk. Így jutottunk ehhez a feladathoz. Az én dolgom az volt, hogy támogassam a restaurátorok és az építészek munkáját, és egy kicsit beletegyek abból a műemléki hagyományból, ami itt az évek során felgyülemlett. Példának okáért abból, hogy az 1950-es évek végén, amikor Szakál Ernő helyreállította a templom szentélyét, annyira hittek abban, hogy azokat a nagy ablakokat a templom középkorban szabad oldalán egyszer be lehet mutatni, hogy Ernő ezeket rekonstruálta, kifaragta a műhelyben, és a kövei ott voltak a bolondokháza padlásán, 1959-től 2010-ig. A beillesztésükhöz át kellett lyukasztani a falat a templom felé. De közben az az elképesztő falkép, ami 1950-ben született...

A bánfalvi pálos templom kibontott ablakai a templom felől (Fotó: Bolodár Zoltán)

²⁸ *Documenta Artis Paulinorum* 1. A magyar rendtartomány monostorai A–M Szerk.: Gyéressy Béla. Budapest, 1975. 383.

A bánfalvi pálos templom kibontott ablakai a kolostor felől tekintve (Fotó: Bolodár Zoltán)

És Sztálint az ördög képében ábrázolta...

Sztálint, Mindszentyt és mindenki mást, ez közben történeti értéké nemesedett. Hívtam egy restaurátor barátomat, nézze meg, nem lehet-e restaurálni, és levenni azokat a darabokat, ahol az ablakok helye van. Kiderült, hogy a szakszerűtlenül készített falkép olyan rossz állapotban van, hogy ha ehhez hozzányúl valaki, akkor szétesik. De pontosan fel lehetett rajzolni, hol vannak a gótikus ablaknyílások. A három ablak közül kettő nem a falkép figurális részére esett, hanem oda, ahova csak felhőt festettek. Így hát kijelöltük az ablakok helyét, leragasztottuk a falfestmény széleit, kibontottuk a falat és kinyitottuk az ablakokat. Akkor beleütköztem közben abba a „problémába”, hogy az új átbontásban sokkal több mérműtöredék került elő, mint Szakál Ernőnek annak idején, és az is kiderült, hogy nem tökéletesek a rekonstrukciói. Ott álltunk a munka kellős közepén, világos volt, ha újra rekonstruálja és kifaragja valaki ezeket a mérműveket, azt sem az egyház, sem Kovács Gábor nem fizeti ki. Nagy nehezen és nem jó lelkiismerettel úgy döntöttem, nekem elég jó Szakál munkája ahhoz, hogy beépítsük. A többi tudományos publikációba való, egy lábjegyzetbe. Megelégedtünk azzal, hogy a köveket a lépcsőházban mind kiállítottuk, Balázsik Tamás a tanulmányába pedig beillesztette a rájuk vonatkozó információkat.²⁹ Így raktuk össze a dolgainkat, ki mit.

Összefoglalóan tehát elmondhatjuk, hogy támogatta és segítette a restaurátorokat és az építészeket szakmai tudásával, sok évtizedes tapasztalatával, biztos stílusérzékével...

²⁹ Balázsik Tamás: A sopronbánfalvi karmelita kolostor kutatása. Soproni Szemle 64 (2010), 115–138.

Elmesélek még egy kis részletet: A díszes refektóriumban a két rövid oldalon van egy-egy stukkókeretes tábla a térkompozíció legérzékenyebb helyén. Ezekben nem volt falfestés, sőt szöveget találtunk, ami azt jelenti, itt olajképek lógtak, amiknek mára nyoma sincs. Az egyik legkiválóbb, a pálos iratokat jól ismerő irodalomtörténészt, Sarbak Gábort kerestem meg azzal, hogy kellene ide egy felirat, ami kitöltené az üres táblákat. Sarbak rögtön ajánlott olyet: a pálos regula 16. századi magyar fordítását, ami még soha nem volt publikálva. Ennek a bevezető mondata, ami egyébként majdnem azonos a bencés regula bevezető mondatával, és a jó szerzetes legfőbb kötelességeit határozza meg, pont befért ide. Az egyik oldalra magyarul, a másikra latinul festettük fel. Így lett a terem díszítésének eleje és vége. Ilyenek azok a kicsi dolgok, amiktől összeáll az egész.

Nekem az első találkozás a megújult épülettel egy havas téli napon volt. Kimen-tünk, csináltunk néhány jó képet, és el voltunk ragadtatva az egésztől.

Azt is meg akartam írni, végül a két kiállításon kívül nem lett belőle cikk, hogyan nézett ki a kolostor használata a karmeliták idején.

Pedig ez nagyon érdekes lenne, a Szemle biztosan örömmel fogadná!

Egy fiatal bírónő, Király Réka írt róla diákkorában OKTV-s dolgozatot. Az ő szöveganyaga mellé előszedtem az 1950-es első átalakítási terveket, amikben a bontások is szerepeltek. Ezekből rajzolódott ki a karmeliták elképesztően szigorú élete. A pálos szerzetesi cellák egyharmadánál új falat húztak, mert az ő celláik, amelyekben egy térdeplő, egy ágy, egy szentkép volt a berendezés, ilyen kis területen is elfért, és a tágasabb tér már nem illett az ő szigorú életmódjukhoz. A díszterem felett, a hajdani noviciátusban, a padlóban lehetett látni vékonyka fanyomokat, és ebből látszott, hogyan voltak kialakítva a kamraszerű szobácskák a noviciák részére. A nagyobbak tantermekként szolgáltak. Ismerjük a külvilággal való kapcsolattartásuk eszközeit is. A kolostor belső kapuján kívül, az előtérből nyílt annak a két-két, nem is nagyra becsült nővérnek a cellája, akik a kolostor bejárásait intézték. A belső kapu mellett egy forgatható hengert helyeztek el, ebbe helyezték a külvilágból érkező küldeményeket, s ezen keresztül jutottak azok a kolostor belsejébe úgy, hogy az átvevő nem látta a szállító arcát. A külső előtérből nyílt egy lépcsőház, amelyen a nővérek lelki atyja ment az emeletre, s a lépcsőház mellett volt egy földszinti szoba, amelybe a nővérek közvetlen hozzátartozói mehettek be. A nővérek és a látogatói szoba között egy kis falnyílás volt olyan ráccsal, ami mind a két felén hegyekben végződött, és amin átlátni sem lehetett. Nem láthatták és meg sem érinthették egymást a rácson keresztül sem. Ugyanígy a lelki atya emeleti lakásából nyílt egy kisméretű, sűrűn rácsozott ablakocska a kolostor gyónó szobájába. A falu plébánosának öltözője a templom belsejéből nyílt. Az öltözőt egy lezárt ajtó és egy sekrestyeszekrény kötötte össze a kolostorral. A plébános a szertartások előtt az ajtóra épített kis haranggal csöngetett a nővéreknek, akik erre előhozták neki a sekrestyéből a miseruhát és a mise más kellékeit. A ruhákat olyan szekrénybe helyezték, amiben a polcok kétfelé tolatók és húzhatók, a szertartáshoz szükséges tárgyakat pedig forgatható hengerbe. A világtól való szigorú elkülönülésnek olyan képe rajzolódott ki számomra, amit addig nem tudtam elképzelni.

A két átadóhengert és a kétfelé tolható fiókos szekrényt restaurálták, s a kolostor kiállításként szolgáló földszinti folyosóján látható, a karmelita-kori használatot ábrázoló alaprajzokkal együtt. A karmelita nővéreket egyébként egy Esterházy grófnő hozta ide az 1890-es évek elején, aki előzőleg Mayerlingben volt karmelita főnöknő. Mayerlingbe azért kerültek 1886-ban, mert Ferenc József és környezete olyan apácarendet keresett, aminek a szigorúsága talán lehetőséget nyújt a császári ház ott történt szégyenének részleges jóvátételére. Remélték – hitték, hogy a sok imádság és a szigor megszenteli a helyet, ahol az elképesztő halálos bűn történt.

Amikor elkezdődött a munka, még nem ismertem Király Réka munkáját, és nagyon hosszú ideig keresgéltem itt Sopronban, hogy él-e még valaki az egykori nővérek közül. Végül telefonon tudtam beszélni egy olyan nyugdíjas tanítónővel, akinek az volt a szerencséje, hogy 1950-ben még nem volt felszentelve. Ezért a felosztatás után nem volt rajta a bélyeg, így lehetett belőle pedagógus. Leírta az életüket, hangsúlyozva, hogy csak novícia volt, így sok mindentről nem tudott. A kertben, az épület mellett egy nagy keresztmetsetű beton ciszterna volt, amiről nem tudtam, micsoda. Kérdeztem tőle egy bizalmas pillanatban, hogy az a kerek ciszterna mire való volt? A barátságos, kedves hölgy erre felcsattant: „Már mondtam magának, én csak másfél évig voltam ott. Csak nem képzeled, hogy kimehettem a kertbe!”

Beszéljünk a ma is folyamatban lévő munkájáról, a Szent Mihály-templomról! Nekem ez nagyon kedves templomom. Amikor Sopronba kerültem, egyik meghatározó élményem volt egy fülledt meleg nap után felsétálni a Szent Mihály utcán egy koncertre, bemenni, hallgatni a zenét, miközben egy-egy betévedt fecske körözött a szentély körül. Vagy Halottak napja környékén meghallgatni Mozart Requiemjét. Amióta erre lakunk, szinte mindennap elmegyek mellette a városba jövet-menet. Jó lenne, ha minél előbb a rangjához és a szépségéhez illő állapotba kerülne!

Mikor indult a tervezés?

2010-ben készítettünk tanulmánytervet Magyarai Évával és Pazár Bélával a templombelső, a templomkert és a hajdani sekrestyés ház, a Szent Mihály utca 26. sz. ház helyreállítására. A templomrestaurálás műemléki céljáról az előbb, Pannonhalma kapcsán már ejtettünk szót, arról, hogy azt a belsőt kívánjuk felújítani, amelyet Storno Ferenc 1859–1865 között létrehozott, s amely egyébként azóta jóformán érintetlen. A felújításnak persze van mindennapibb célja is: meg kell teremteni a templom akadálymentes megközelítését, a mai követelményeknek megfelelő fűtést, világítást, hangosítást kell létrehozni. Megújul majd a szentély elrendezése – állandó kőoltár kerül a sok évtizede ideiglenes szembemiséző oltár helyébe, az áldoztatórács megfelelő áthelyezésével az előtte lévő tér alkalmas lesz a szertartások méltóbb lebonyolítására s egyben a templomi koncertek előadóinak jobb elhelyezésére is. Épp az utóbbi célra alakul át a templomkertből bejárható sekrestyés ház: a zenészek és a közönség szociális és kényelmi követelményeit kívánja kielégíteni. A helyreállítás harmadik egysége a cinterem, kertrendezéssel, a régi temetőből ide került sírkövek és az 1892-ben készült stációk felújításával.

Id. Storno Ferenc: A Szent Mihály-templom és a városkapu. 1860. Soproni Múzeum, Storno-gyűjtemény vázlatkönyvek 37. 3.

Bizonyos munkálatok szemmel láthatóan most is folynak. A régi ablakokat újrakészítették.

Az ablakok helyreállítása külön történet. 2011 körül kerültek elő azok a ládák, amikben a Storno-féle üvegablakok szalmába helyezett töredékeit helyezték el nagyon gondosan, 1948 körül. Valószínűleg Struglits József egyházkarnagynak köszönhető ez, aki az üveges mesterséget is kitanulta. A szinte gombócokba gyúrt töredékeket Balogh Eszter kibontotta, kiegyenesítette a formákat, és elkezdte összeállítani őket a valóságban. Kiss Melindától kapta meg Storno Ferenc tervrajzait, így szépen kirajzolódott, mi van meg, mi hiányzik. Ennek alapján egészítette ki a maradványokat. Ablakai nem csupán szépek, hanem fontos részét alkotják a templom 19. századi képének, a maguk színességével.

Akkor az elmúlt években a tervpályázatokhoz szükséges építéstörténeti kutatásokat végezte?

Igen. A templombelsőt illetően az 1980 után László Judittal végzett kutatást folytattam, a cinterem történetére, annak telekhatárait, a kerítésfalak építésére, a cinterem köemlékeire és a sekrestyés házra sok új adat került elő, amelyek egyike-másika várostörténeti fontosságú.

Még egy fontos és időszerű témára szeretnék kitérni, a Szakál Ernő Alapítványon belüli tevékenységére. Erről írt a Szemlében is.³⁰ Számomra nagyon szimpatikus, hogy ennyi energiát szán egy olyan ember emlékének az ébrentartására, aki nagy

³⁰ Dávid Ferenc: Szakál Ernő születése századik évfordulójáról és a Szakál Ernő Alapítványról. Soproni Szemle 68 (2014), 293–296.

hatással volt a pályájára, akitől sokat tanult, akinek a tevékenységét minél szélesebb körben meg akarja ismertetni.

A 2013-as esztendő három, főként levéltáros munkával, a rajzok, fényképek, iratok, tervrajzok rendezésével, elhelyezésével, leltározásával telt évnek a csúcsa volt, a Szakál Ernő életművét bemutató kiállítással és a hagyaték rendezésével Peresztegen. Peresztegen, ahol a Szakál hagyatékot őrizzük a Faragó & Faragó kőfaragó cég három fővel működő műhelyében, ahol a múzeumjellegű használatra, a nagyközönségnek való megnyitásra nincs lehetőség. Az a fontos, hogy a műemlék-történettel foglalkozó szakemberek számára rendelkezésre áll a hagyaték, ami az évek során egyre fontosabbá válik.

Nagy dolog volt a könyv³¹ megjelentetése is, hogy arra sikerült pénzt szerezni néhány éve. Annak Faragó János, Osgyányi Vilmos és Keszei-Maléter Mónika, aki Szakál Ernő unokája, voltak a motorja, valamint a *Kő* című szakfolyóirat. Az anyagi háttérrel tanítványok és kőfaragó vállalatok biztosították. A mi mostani nagyobb és pénzigényes jövőtervünk egy honlap, aminek ráadásul csak kétnyelvűen, magyarul és németül lenne értelme. Olyan szakfordító kell, aki hitelesen és hibátlanul dolgozik. Mindez komoly és folyamatos szervezési munkával jár a pénzszerzés mellett.

Az alapítvány kapcsán szó esett a jövő terveiről. Milyen tervei vannak az egyéni kutatások terén?

Majdnem 20 éve foglalkozom cserépkályhákkal. A Kiscelli Múzeumnak van egy mindössze 22 darabból álló gyűjteménye. Ezeknek elkészítettem a szakkatalógusát. A munka apropóját az adta, hogy a múzeum egy Amerikában élő hölgylátogatója, akinek a Kiscellben őrzött bútorokhoz családilag sok köze van, rácsodálkozott a kályhákra, mert amerikai születésű lévén életében nem találkozott mással, mint kandallóval meg központi fűtéssel. Vida asszony – mint mondta – szívesen kiadja Amerikában a katalógust. A munka elkészült, most lektorálják.

A végén ejtsünk néhány szót a műemlékvédelem mai helyzetéről is. Ha az eddigi pályán végigtekintünk, mi volt a legkedvesebb? Mi az, amire büszke?

Szinte minden munkám azzal a kérdéssel kapcsolatos, hogy mi a tudományos kutatás feladata a műemlékvédelemben. Ennek az egyik fontos része a falkutatás, a másik az a szerep, amelyet a történésznek kell ellátnia ebben a természete szerint építészeti-építési procedúrában. Most épp úgy látszik, hogy ennek nincs valami nagy jövője. Az a néhány kolléga, aki ezt ma is műveli, jól csinálja, és van még feladatuk, ha nem is túl sok. Ha van is most valamiféle apálya a műemlékvédelemnek mint állami feladatnak, ez talán nem tart örökké. A szakszerű műemlékvédelem iránti igény Magyarországon korábban jóval magasabb volt, s a magyar műemlékvédelem a legjobbak közé tartozott. Örülök, hogy a kortársaimmal együtt akkor dolgozhattunk ezen a területen. Vagyis –, hogy kérdésre válaszoljak: nem büszke vagyok, hanem szerencsés.

³¹ Szakál Ernő: *Kőfaragók műhelyitkai Magyar Kőszövetség, 2007.*